

A Critique and Strategies for Confronting Modern Jahiliyyah Political Authority from the Perspective of the Holy Quran

Mohammad Hassan Mohaghegh¹ **Mohammad Ali Mirali**²
Hayatollah Yousefi³

Received: 2025/04/05 • Revised: 2025/05/23 • Accepted: 2025/06/15 • Published online: 2025/06/29

Abstract

This study aims to clarify the concept of modern Jahiliyyah (ignorance) political authority in the fields of politics and society. The underlying assumption is that modern Jahiliyyah political authority seeks to eliminate governance based on divine values from society and politics, instead imposing and injecting non-divine values into the thoughts of individuals and the community. The research is based on analyzing relevant data and employs the method of thematic interpretation, with particular emphasis on the interrogative approach (istintaqi) of Shahid Mohammad Baqer Sadr. Verses of the Quran that explicitly address the

-
1. PhD in Quran and Islamic Sciences focusing on Political Science, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. (Corresponding author).
mh9364032739@gmail.com
 2. Professor, Islamic Seminary of Qom and Al-Mustafa International University; Full Professor and Faculty Member, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. alimir124@gmail.com
 3. Professor, Islamic Seminary of Qom and Al-Mustafa International University; Faculty Member, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. rahmatollah.usefi@gmail.com
-

* Mohaghegh, M., Mirali, M., & Yousefi, H. (2025). A critique and strategies for confronting modern Jahiliyyah political authority from the perspective of the Holy Quran. *Studies of Quranic Sciences*, 7(2), pp. 67-100.

<https://doi.org/10.22081/jqss.2025.71267.1362>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Research Institute, Qom, Iran

© 2025 "authors retain the copyright and full publishing rights"

struggle against ignorance serve as the reference framework for this study. The main findings indicate that denial of God, opposition to revealed teachings, adherence to personal desires, arrogance, and incitement of sedition constitute the core essence of modern Jahiliyyah political authority in society and politics. The study examines and critiques the foundations, worldview, and behaviors of modern Jahiliyyah political authority, particularly in the realm of political life, from the perspective of the Quran, and explains their invalidity. Quranic strategies for confronting the foundations and behaviors of modern Jahiliyyah political authority emphasize concepts such as God-centeredness, resistance to arrogance, and the integration of religion and politics, while in all decisions, approaches, and behaviors, adherence to the mandates and prohibitions of divine revelation is maintained.

Keywords

Political authority, modern Jahiliyyah, worldview, power-seeking, anthropology, epistemology, relativism, empiricism.

Extended Abstract

This study aims to explain the concept of modern Jahiliyyah (ignorance) political authority in the realms of politics and society and to critique it from the perspective of the Holy Quran. Undoubtedly, one of the most dynamic and pressing topics today is modern Jahiliyyah political authority, which is considered novel because many countries and governments are caught in this modern ignorance, following its policies while remaining unaware of their own submersion in ignorance. The study assumes that modern Jahiliyyah political authority seeks to eliminate divine values from society and governance, aiming to inject non-divine values and impose them on the thoughts of people and communities. Historical developments of modern Jahiliyyah political authority indicate that today it manifests as a popular ideology in global political life, fundamentally opposing monotheistic governance. Through hard strategies such as violence and aggression, and soft strategies such as deception and manipulation, it seeks to eliminate the political authority and teachings of pure Islam from the international arena. It attempts to

restructure the relationship between Lord and servant within political authority to institutionalize secularism and laicism. Divine governance is ignored, and human authority is established as a primary principle in political life. Its focus is exclusively on the material world and nature, dismissing revelation as a source of guidance. Unfortunately, many Islamic and non-Islamic countries have fallen into the trap of this dangerous ideology.

It should be noted that modern Jahiliyyah is not inherently opposed to science; in fact, it often elevates human knowledge and technology. Yet, it remains immersed in ignorance, perceiving divine and prophetic teachings on governance and politics as adversarial. Therefore, modern Jahiliyyah can be characterized by barbarism, savagery, rebellion against God, violence, despotism, self-centeredness, absurdity, and the manipulation and exploitation of humans. To overcome this crisis, society must turn to the divine word (the Holy Quran) to address and resolve this major human problem. Accordingly, this study seeks to explain modern Jahiliyyah political authority from the perspective of the Quran and to answer the question: What is modern Jahiliyyah political authority? The study hypothesizes that modern Jahiliyyah political authority aims to eliminate divine governance, separate religion from politics, weaken governance, and undermine the authority of Islamic societies and nations.

This study, titled *A Critique of the Principles and Conduct of the Political Sovereignty of Modern Jahiliyyah*, employs a critical and inferential–dialogical method. The research process is as follows: first, by applying the critical and inferential–dialogical approach and content-descriptive analysis, the various forms of political sovereignty of modern Jahiliyyah are examined. Then, they are evaluated and critiqued based on Qur’anic evidence. Finally, the desirable Qur’anic model of governance is extracted.

The findings of this study indicate that the *political sovereignty of modern Jahiliyyah* can be identified based on three fundamental axes.

1. Ontology of Modern Jahiliyyah

In this framework, the existence of Almighty God is absolutely denied within the realm of thought and reflection. The prominent thinkers of

modern Jahiliyyah who have addressed this issue have ignored the existence of the One Creator in the universe, confining existence to nature and the material world while rejecting what lies beyond it. However, from the Qur'anic perspective, such a conception of existence is baseless, erroneous, and false, as divine grace continuously flows throughout all existence.

2. Anthropology of Modern Jahiliyyah

This paradigm emphasizes absolute human autonomy and universal human agency. Particularly in matters of political sovereignty, it persistently seeks to remove divine authority from the sphere of politics and governance and to replace it with human sovereignty within society. Yet, from the Qur'anic standpoint, such a paradigm is groundless, and its invalidity is explicitly stated.

3. Epistemology of Modern Jahiliyyah

Modern Jahiliyyah denies the existence of truth in the course of human life, especially in political and social domains. Consequently, it tends toward relativism and empiricism, straying from the path of truth and rectitude. The Qur'an critiques the epistemology of modern Jahiliyyah and firmly rejects such modes of thought. From the Qur'anic view, truth is evident and unmistakable, and epistemology without truth is impossible.

Conclusion

The denial of God, opposition to divine revelation, pursuit of carnal desires, arrogance, and sedition constitute the core and essence of the political sovereignty of modern Jahiliyyah in social and political spheres. This study examines and critiques the foundations, worldview, and behaviors of the political sovereignty of modern Jahiliyyah in its essential dimensions—particularly political life—from the Qur'anic perspective, demonstrating its invalidity. The Qur'anic strategies for confronting the foundations and behaviors of modern Jahiliyyah's political sovereignty emphasize the principles of theocentrism, resistance to arrogance (istikbar), and the integration of religion and politics, while maintaining adherence to the commands and prohibitions of divine revelation in all approaches and actions.

النقد والاستراتيجيات لمواجهة السلطة السياسية للجاهلية المعاصرة من منظور القرآن الكريم

محمد حسن محقق^١ محمد علي ميرعلي^٢ حياة الله يوسف^٣

تاريخ الإستلام: ٢٠٢٥/٠٤/٠٥ • تاريخ التعديل: ٢٠٢٥/٠٥/٢٣ • تاريخ القبول: ٢٠٢٥/٠٦/١٥ • تاريخ الإصدار: ٢٠٢٥/٠٦/٢٩

الملخص

تسعى هذه الدراسة إلى توضيح مفهوم السلطة السياسية للجاهلية المعاصرة في مجال السياسة والمجتمع. وتقوم فرضية الدراسة على أن هذه السلطة السياسية للجاهلية المعاصرة الحديثة، في سياق استبعاد السلطة القائمة على القيم الإلهية من المجتمع ومن الحكم، تسعى إلى تحميل وحقن قيم قائمة على تعاليم غير إلهية وفرضها على أفكار الناس والمجتمع. يعتمد هذا البحث على تحليل

١. دكتوراه في القرآن والعلوم في مجال العلوم السياسية، جامعة المصطفی العالمية، قم، إيران. (المؤلف المسؤول).
mh9364032739@gmail.com

٢. أستاذ في الحوزة العلمية في قم وجامعة المصطفی العالمية وعضو الهيئة العلمية وأستاذ متفرغ في جامعة المصطفی العالمية، قم، إيران.
alimir124@gmail.com

٣. أستاذ في الحوزة العلمية في قم وجامعة المصطفی العالمية وعضو الهيئة العلمية في جامعة المصطفی العالمية، قم، إيران.
rahmatollah.usefi@gmail.com

* للاستشهاد بهذا المقال: محقق، محمد حسن؛ ميرعلي، محمد علي؛ يوسف، حياة الله. (١٤٠٤ هـ ش). النقد والاستراتيجيات لمواجهة السلطة السياسية للجاهلية المعاصرة من منظور القرآن الكريم. دراسات علوم القرآن، (٢)٧، صص ٦٧-١٠٠.

<https://Doi.org/10.22081/jqss.2025.71267.1362>

الناشر: المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران.

© ١٤٠٤ «حقوق الطبع والنشر محفوظة للمؤلفين بشكل كامل»

البيانات المتعلقة بالموضوع، مستفيداً من منهج التفسير الموضوعي، مع التركيز على المنهج الاستنباطي للشهيد محمد باقر الصدر. تمّ استخدام الآيات ذات الدلالة الواضحة في مكافحة الجهل كمرجع للبحث. ومن أهم نتائج البحث أن إنكار الله، ومعاداة التعاليم السماوية، واتباع الهوى، والغرور، والفتنة، هي المحاور الرئيسية وجوهر السيطرة السياسية للجهل المعاصر في مجالي المجتمع والسياسة. في هذه الدراسة، تمّ استعراض ونقد الأسس، والرؤية الكونية، والسلوكيات للسلطة السياسية للجاهلية الحديثة في المجالات الأساسية، لا سيما الحياة السياسية، من منظور القرآن الكريم، وتمّ توضيح بطلانها. تستند الاستراتيجيات القرآنية لمواجهة أسس وسلوكيات السلطة السياسية للجاهلية الحديثة إلى مفاهيم مثل محورية الله، ومناهضة الاستكبار، ودمج الدين بالسياسة، وتركز في جميع التدابير والنهج والسلوكيات على الالتزام بما يجب وما لا يجب وفق كلام الوحي.

الكلمات المفتاحية

السلطة السياسية، الجاهلية المعاصرة، الرؤية الكونية، السعي وراء السلطة، علم الإنسان، علم المعرفة، النسبية، التجريبية.

نقد و راهبردهای مواجهه با حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن از منظر قرآن کریم

محمدحسن محقق^۱ محمدعلی میرعلی^۲ حیات‌الله یوسفی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۳/۰۲ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵ • تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۰۸

چکیده

این پژوهش، درصدد تبیین مفهوم حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، در عرصه سیاست و اجتماع است. فرض مطالعه بر آن است که حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، در راستای حذف حاکمیتی ارزش‌های الهی، از عرصه اجتماع و حاکمیت، درصدد بارگذاری و تزریق ارزش‌های مبتنی بر آموزه‌های غیرالهی و تحمیل آنها بر اندیشه‌های مردم و جامعه است. این پژوهش، براساس تحلیل داده‌های مرتبط با موضوع و بهره‌مندی از شیوه تفسیر موضوعی، با تأکید بر روش استنباطی شهید محمدباقر صدر است. آیات که دارای دلالت‌های روشن، در خصوص مبارزه با جهل دارند، مرجع استناد پژوهش قرار گرفته‌اند. مهمترین یافته‌های تحقیق، نفی خدا، معاندت با آموزه‌های وحیانی و پیروی از هوای نفس،

۱. دکتری قرآن و علوم با گرایش علوم سیاسی، جامعه‌المصطفی العالمیه قم، ایران (نویسنده مسئول).

Mh9364032739@gmail.com; https://orcid.org/0009-0002-7291-703X

۲. استاد حوزه علمیه قم و عضو هیئت علمی و استاد تمام جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

alimir124@gmail.com

۳. استاد حوزه علمیه قم و عضو هیئت علمی جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

rahmatollah.usefi@gmail.com

* محقق، محمدحسن؛ میرعلی، محمدعلی؛ یوسفی، حیات‌الله. (۱۴۰۴). نقد و راهبردهای مواجهه با حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن از منظر قرآن کریم. مطالعات علوم قرآن، ۲۷(۲)، صص ۶۷-۱۰۰.

https://doi.org/10.22081/jqss.2025.71267.1362

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.

© ۱۴۰۴ «حق تألیف و حقوق کامل انتشار برای نویسندگان محفوظ است»

استکبارورزی و فتنه‌انگیزی، درون‌مایه اصلی و عصاره‌ای حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن در ساحت جامعه و سیاست است. در این مطالعه، مبانی، جهان‌بینی و رفتارهای حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، در عرصه‌های بنیادی، بویژه حیات سیاسی، از نگاه قرآن کریم، مورد بررسی و نقد قرار گرفته و ابطال آن تبیین شده است. راهبردهای قرآنی مواجهه با مبانی و رفتارهای حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، بر مفاهیمی، چون خدامحوری، استکبارستیزی به هم آمیختگی دین و سیاست تکیه می‌کند و در همه مقدرات، رویکردها و رفتارها، التزام به بایدها و نبایدهای کلام وحی توجه دارد.

کلیدواژه‌ها

حاکمیت سیاسی، جاهلیت مدرن، جهان‌بینی، قدرت‌طلبی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی، نسبی‌گرایی، تجربه‌گرایی.

مقدمه و بیان مسئله

بی تردید، یکی از مباحث زنده و پویا، مبحث حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن است که بدیع و نبودن آن، مبتنی بر این است که اغلب کشورها و دولت‌ها به جاهلیت مدرن گرفتار شده، خط‌مشی آن را دنبال می‌کنند، غافل از اینکه خود را در جهل فرورفته بدانند؛ اما آنچه سیر تطورات تاریخی حاکمیت سیاسی جهالت مدرن، در محدوده زمان خود طی نموده، بیانگر این است که امروزه او، به‌عنوان یک تفکر و اندیشه‌ای پرتفردار در حیات سیاسی جهان خودنمایی می‌نماید که با سیاست‌ها و حاکمیت‌های توحیدی بشدت در تضاد است. او با راهبردهای سخت‌افزاری خشونت و پرخاشگری، نرم‌افزاری حيله و نیرنگ، با ترفندهای گوناگون، درصدد حذف حاکمیت و آموزه‌های سیاسی اسلام ناب، از صحنه بین‌الملل است. او سعی دارد ساختار ربّ و عبد را، در فرایند ساحت حاکمیت سیاسی، تغییر دهد تا سکولاریستی و لائیکی جایگزین و نهاده‌شده شود. حاکمیت الهی را در حیات سیاسی نادیده گرفته و حاکمیت انسان را به‌عنوان یک اصل اساسی، در زندگی سیاسی استوار سازد. فقط به جهان مادی و طبیعت مفهوم و معنی می‌بخشد و وحی را الهام‌بخش ندانسته، او را از صحنه سیاست و حاکمیت بیرون انداخته است. متأسفانه، بسیاری از کشورهای اسلامی و غیراسلامی در دام، این هیولایی بزرگ گرفتار شده است. این نکته را بایستی بیان داشت که معمولاً جاهلیت مدرن، در مقابل علم نیست؛ زیرا حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، از نگاهی علم‌بشری و تکنولوژی در جایگاه بالایی قرار گرفته است؛ ولی غرق در جهالت می‌باشد، آموزه‌های حاکمیت و سیاست الهی و وحیانی را دشمن خود تلقی می‌کند؛ بنابراین، جهالت مدرن را، می‌توان بربریت، توحش، سرکشی علیه خدا، خشونت، استبداد، خودپرستی، یاوه‌گویی، تحمیر و تمحیر انسان‌ها دانست. به‌رحال برای برون‌رفت از جاهلیت مدرن، بایستی به کلام وحی (قرآن کریم) روی آورد، تا این معضل کلان بشری را از جوامع انسانی دفع و رفع نمود. بر این اساس، این پژوهش درصدد تبیین حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، از منظر قرآن کریم است و در پی جواب این پرسش که حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، چیست؟ در راستای تبیین پرسش مزبور، این فرضیه را مطرح می‌کند که حاکمیت سیاسی

جاهلیت مدرن، درصدد حذف حاکمیت الهی، جدای دین از سیاست، تضعیف حاکمیت، اقتدار جوامع و کشورهای اسلامی است.

۱. روش تحقیق

این پژوهش در «نقد مبانی و رفتار حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن»، براساس روش انتقادی و استنباطی - استنباطی است. هدف اصلی آن است که با تبیین و بررسی مبانی و رفتار حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، با استفاده از شیوه استفسار و استنباط آیات قرآن کریم آن را نقد کنیم و راهکارهای قرآنی، در جهت بی‌اثر کردن و ابطال آن، ارائه کنیم. دستورات قرآن را، در ساحت حیات سیاسی و اجتماعی به‌عنوان حجت الهی پذیرا باشیم.

فرایند این پژوهش این گونه است که ابتدا با توجه با روش «انتقادی و استنباطی - استنباطی» و «تحلیل توصیف محتوایی» گونه‌های «حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن» مورد بررسی قرار می‌گیرد و در ادامه با دلایل قرآنی، ارزیابی و نقد می‌شود و درنهایت الگوی مطلوب قرآنی استخراج می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

الف) تحقیقات عام؛ دانشمندان مختلفی با گرایش‌های گوناگون، جاهلیت مدرن را مورد توجه قرار داده‌اند و کتاب‌ها و پایان‌نامه، در این خصوص تدوین کرده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

جاهلیت و اسلام، نوشته یحیی نوری؛ جاهلیت مدرن در رویاروی با امام زمان (عج)، نوشته اسماعیل شفیعی سروستانی و همکاران؛ جاهلیت قرن بیستم، نوشته محمد قطب؛ اسلام و جاهلیت نوشته احمد سعادت؛ مسخ حقیقت در جاهلیت، نوشته علی علیزاده؛ پایان‌نامه ویژگی‌های جاهلیت اولی در قرآن و مقایسه آن با جاهلیت مدرن، نوشته معصومه سادات افتخاری.

ب) تحقیقات خاص؛ در حوزه جاهلیت مدرن پایان‌نامه و مقالات مورد نظر

به صورت اندک و پراکنده مطرح شده است، از قبیل «مؤلفه‌های جاهلیت مدرن و راهکارهای مبارزه با آن در قرآن»، مقاله‌ای به نام «راهکارهای اخلاقی مقابله با مؤلفه‌های جاهلیت در جوامع مدرن»، مقاله‌ای با موضوع «پوزیتویسم خطای علمی جاهلیت مدرن و راهکارهای قرآنی با آن» تدوین شده است. همین طور در سخنرانی‌های مقام معظم رهبری نسبت به جاهلیت مدرن اشاره شده است. همان گونه که پیداست، در مورد جاهلیت مدرن تحقیقات گوناگونی انجام گرفته است؛ اما راجع به نقد حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن از منظر قرآن کریم کار مشخصی انجام نشده است. پژوهش حاضر عهده‌دار این موضوع خواهد بود.

۳. مفاهیم

در فرایند تحقیق مفهوم‌شناسی و تبیین معنی مفاهیم امر ضروری است، بویژه مباحث کلیدی و بنیادی، بایستی از نگاه ارباب لغت و اصطلاح مورد بررسی و کنکاش قرار گیرد که این امر قطعاً برای تسهیل تنظیم و تبیین تمام روند پژوهش به عنوان یک اصل اساسی مباحث ضرورت دارد؛ از این رو به بررسی مفاهیم کلیدی تحقیق پرداخته می‌شود.

۳-۱. حاکمیت سیاسی

مفهوم واژه حاکمیت تشکیکی است. تعریفی که جامع افراد و مانع اغیار باشد و همه بر آن، اجماع داشته باشد وجود ندارد. به هر حال از باب نمونه به برخی تعاریف که به این پژوهش نزدیک است، اشاره می‌شود. حاکمیت یعنی حاکم بودن، مسلط بودن، اعمالی که دولت‌ها، برای اعمال قدرت و حل مسائلی که به حفظ نظم عمومی وابسته است، انجام دهند. این حقی است که سازمان ملل، برای هر ملتی شناخته است و به موجب آن، ملت‌ها باید بر سرنوشت خود مسلط باشند و هیچ ملتی حق مداخله در تعیین سرنوشت ملت دیگر را، ندارد (معین، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۵۷۹). همین طور، ژان ویلیام لاپییر، این گونه مفهوم حاکمیت سیاسی را بیان می‌کند: «حاکمیت به مفهوم یک نظام مطلق است که متضمن قدرتی است، برای فردی که به آن، می‌تواند هر چه اراده کند

انجام دهد و اراده خود را به تمام افراد دیگر تحمیل کند» (لایبی پیر، ژان ویلیام، ۱۳۹۲م، ص ۸۴). همچنین توماس هابز، حاکمیت را، این گونه تعریف می کند: «حاکمیت قدرت برتری است که به موجب توافق اجتماعی، گذر از وضع طبیعی به جامعه مدنی، به لویاتان (حاکم مقتدر و مدبر) واگذار می شود» (ویژه و پتفت، ۱۳۹۵، ص ۱۱).

۲-۳. جاهلیت

جاهلیت به معنایی حماقت، بی خردی و خیره سری که عکس مجامله، به معنای خوش رفتاری و نرم خوئی است (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۲۸۷). قاموس قرآن، جهل را به معنای سفاهت و بی اعتنایی می داند. مراد از جاهلیت حالتی است که جهالت، در آن حکم فرماست، در هر ملت، هر قوم و در هر زمان که باشد (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۸۰). در مقابل، عمر فروخ می گوید: «واژه جاهلیت از جهل گرفته شده که در برابر حلم بوده نه جهلی که متضاد علم است» (فروخ، ۱۹۶۹م، ص ۱).

جاهلیت، در اصطلاح عبارت است از حالت نفسانی و کیفیت روانی که از پیروی الهی سرباز می زند و حکومت خدا را، در مسائل زندگی به رسمیت نمی شناسد (قطب، ۱۳۹۷م، ص ۳۷). احمد امین مصری، بر این باور است که جهل در برابر علم نیست، بلکه به معنای سفاهت، حماقت، خشم، تکبر و افتخار بی جا است (احمد امین، ۱۹۶۴م، ص ۳۱).

۳-۳. مدرن

واژه مدرن، یکی از واژه های است که دارای معنی متعدد و متکثر است و از سوی دانشمندان این فن، برای مفهوم این کلمه، در یک معنی خاص اتفاق نظر، وجود ندارد. «مدرن» در لغت به معنایی تازه، نو، جدید، تازه باب شده مد روز می باشد (دهخدا، ۱۳۴۵، ج ۱۳، ص ۲۰۵۴۲). فرهنگ معین هم همین معنایی فوق را، از واژه مدرن بیان داشته است (معین، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۳۹۶۶).

مدرن در اصطلاح، مشتق «از ریشه لاتین «Modo» است. این واژه در دوره ها و مکان های مختلف برای متمایز کردن شیوه های معاصر، از سنتی به کار رفته است (لارنس،

۱۳۸۱، ص ۱۱). همین‌طور، این واژه، از آغاز، تاکنون مفهوم‌گذار، از کهنه به نو را، افاده کرده است. به هر حال، از سده شانزدهم به بعد، از واژه مدرن، برای جدا کردن دوره‌های تاریخی استفاده شده است، تا تمایز میان معاصر و سنتی نشان داده شود (قره‌باغی، ۱۳۸۰، ص ۲۴).

۳-۴. جاهلیت مدرن

با توجه به معانی که راجع به جاهلیت، از نگاهی ارباب لغت و اصطلاح دانشمندان بیان شد و همین‌طور، معانی مدرن از منظر لغویین و اصطلاح به کنکاش گرفته شد، می‌توان جاهلیت مدرن را این‌گونه معنا کرد: جاهلیت مدرن، عبارتست از غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی. این تعریف برگرفته از تعریف آیت‌الله خامنه‌ای (حفظه الله) می‌باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۲/۲۶). تعریف ایشان از جاهلیت مدرن، بیانگر این است که جاهلیت مدرن در پی حاکمیت نیروی شهوت و غضب، نابسامانی معنویت، حیرت و گمراهی مردم است که با سوء استفاده از علم، روند سلطه خود را گسترش می‌دهد.

۳-۵. راهبرد

کلمه راهبرد به «سیاست، نقشه، طرح، طراحی و استراتژی» معنا شده است (نوروزی، ۱۳۹۸، ص ۲۸۴). همین‌طور، فرهنگ علوم سیاسی، راهبرد را این‌گونه تعریف می‌کند. راهبرد عبارتست از یک برنامه‌ای منسجم که هدف‌های اصلی، خط و مشی‌ها و اقدامات یک سازمان را بیان می‌کند (تامس و لارنس، ۱۳۷۹، ص ۱). راهبرد به قواعد کلان و فراگیر در تصمیم‌سازی و چاره‌سازی زیرکانه نیز معنا شده است. البته دامنه راهبرد، در عصر حاضر توسعه یافته است.

۴. مبانی نظری

بنیاد تفکر و تمدن جاهلیت مدرن، در عرصه‌های هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و

انسان‌شناسی فاقد حقایق پیشینی است. در حوزه اندیشه، شناخت حقایق و کشف آن، براساس معرفت تجربی، حسی و طبیعی استوار است.

۴-۱. جهان‌بینی سیاسی جاهلیت مدرن

فلسفه‌های اجتماعی و سیاسی، تمامی معرفت‌ها و شناخت‌ها از هستی و جهان، باید‌ها و نبایدها، تشخیص ارزش‌ها، خوب و بد‌ها در تفسیر زندگی ایدئال و جامعه سیاسی ایدئال، از جهان‌بینی برمی‌خیزد. توصیف و تحلیل ما، از جهان و شناخت ما از هستی، تولید‌کننده تکلیف و تعیین‌کننده ارزش‌هاست که دایر مدار جهان‌بینی است. «جهان‌بینی» عبارتست از نگرش انسان به هستی و توجیه و تبیین آن، در رابطه با انسان. به عبارت دیگر، دید کلی که انسان از جهان هستی دارد و براساس آن به تعبیر و تفسیر آن می‌پردازد، جهان‌بینی نامیده می‌شود. به طور کلی برداشت کلی انسان، از جهان هستی را، جهان‌بینی او می‌گویند. به صورت دیگر جهان‌بینی یک سلسله اعتقادات و بینش‌های کلی هماهنگ درباره جهان و انسان و به طور کلی درباره هستی می‌باشد (مطهری، ۱۳۷۷، ص ۶۴). جهان‌بینی جهالت مدرن، مبتنی بر مادی‌گرایی، حس‌گرایی، انسان‌مرکزی، تهی از معنویت و نسیت اخلاق است. در جهان‌بینی، جاهلیت مدرن خبر از وحی نیست و ابزار شناخت به حس و عقل منحصر بوده و راهنمای او در تشخیص باید‌ها و نبایدها، این دو ابزار هستند. فلاسفه غرب جاهلیت مدرن را به خود اختصاص داده‌اند و دانشمندانی مانند هابز، جان لاک، هیوم، راسل، ویتگنشتاین، کانت، هگل، فیخته، شلینگ، نیچه، شوپنهاور، دکارت، سارتر، فوکو، ریکو دریدا و مانند این‌ها، نگاهی، به نفع‌گرایی و بی‌اعتنایی به نیازهای باطنی، معنوی بشر و سعادت مادی و اخروی او، به بازی گرفتن اخلاق، بی‌محتوا ساختن حقوق واقعی و کرامت انسانی دارند (خامنه‌ای، ۱۳۸۶، ج ۲، صص ۱۴۰-۱۴۱).

تاریخ سیاسی و فرهنگی غرب مدرن، براساس این آرا و جهان‌بینی شکل گرفته است که امروز دچار از خودبیگانگی و خالی از حقیقت می‌باشد. امام خمینی علیه السلام درباره جهان‌بینی مادی‌گرایان این گونه بیان می‌دارد که مادیون معیار شناخت در جهان‌بینی

خویش را «حس» دانسته و چیزی را که محسوس نباشد از قلمرو علم بیرون می‌دانند و هستی را همتای ماده دانسته و چیزی را که ماده ندارد موجود نمی‌دانند. قهراً جهان غیب، مانند وجود خداوند تعالی، وحی، نبوت و قیامت، را یکسره افسانه تلقی می‌کنند (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲۱، ص ۲۲۲). به تعبیر علامه مصباح یزدی، در جهان‌بینی جهالت مدرن، انسان موجودی مستقل با عمر محدود و زندگی وی فقط در همین جهان خلاصه می‌شود و انسان سعادت خود را، در همین دنیا جستجو می‌کند و باور به جهان ابدی ندارد (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ص ۵۰).

نقد جهان‌بینی جهالت مدرن از منظر قرآن کریم

در جهان‌بینی توحیدی، انسان وابسته به خداوند است و هیچ‌گونه استقلالی از خود ندارد. باور به جهان ابدی دارد که بالاتر از زندگی مادی است (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ص ۵۰). خداوند متعال، بی‌نیاز مطلق است، همه به او نیازمند هستند و او از همه بی‌نیاز است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ؛ ای مردم! شما باید نیازمندان به خدا، و فقط خدا بی‌نیاز و ستوده است» (فاطر، ۱۵). جهان در بینش توحیدی مخلوق است و خداوند متعال خالق آن می‌باشد (مطهری، ۱۳۹۳، ص ۱۸). قرآن کریم، در آیه دیگری، جهان‌بینی را مبتنی بر تفکر بیان نموده است. انسان از طریق مطالعه آفرینش آسمان‌ها، زمین و گردش شب و روز به واقعیت به نام خدای آفریدگار آن‌ها، متوجه می‌شود: «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ؛ به یقین در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و آمد و رفت شب و روز، نشانه‌هایی [بر توحید، ربوبیت و قدرت خدا] برای خردمندان است» (آل عمران، ۱۹۰). آنان که صاحب تفکر و اندیشه هستند می‌دانند که جهان و کل هستی آفریده خدای متعال است و جهان در ید قدرت لایزال او مدیریت می‌شود.

۲-۴. قدرت‌طلبی جاهلیت مدرن

آنچه که قدرت را نمایان و حقیقت آن را مکشوف می‌سازد، هدف و روش

قدرت خواهان هستند که در پی دست یافتن به قدرت می باشند. در زمان تصدی قدرت چه اعمال و اقدامات را رقم می زند که به سوی فلاح و رستگاری خود و جامعه قدم بر می دارند و یا در مسیر پرتگاهی ضلالت و تباهی حرکت می کنند؟

به هر حال، می توان گفت که قدرت ذاتا بد نیست، بلکه یکی از نعمت های الهی است و از طریق آن، می توان خدمات شایسته ای را در راستای سعادت مادی و معنوی جامعه بشری انجام داد؛ اما عده ای از قدرت طلبان پیوسته تلاش می کنند قدرت را به دست آورده و در مسیر هدف های شخصی و منافع مادی صرف نمایند. این شیوه از ویژگی های جاهلیت مدرن است که قدرت را برای تسلط یافتن به دیگران، استثمار و به بند کشاندن، عدم پایبندی به اصول اخلاقی و انسانی، تجاوز و تعدی، تخریب و به غارت بردن سرمایه های، مادی و معنوی کشورهای ضعیف استفاده می نماید. اگر قدرت از مسیر حقیقت و شایسته خود منحرف گردد، دچار مصیبت عظیم می شود و خطرهایی جدی را در پی دارد. در این جاست که ماکیاولی، تئوری این مصیبت بزرگ را به حاکمان یاد می دهد. وی این گونه توصیه می نماید و بر نقش زور عریان، در سلوک حکومت تأکید ویژه دارد. شهریار، هدفی جز اندیشه جنگ و به کار گرفتن آن، در سامان بخشیدن و نظم دادن جامعه نباشد (اسکنیر، ۱۳۹۳، ص ۲۲۵). ماکیاولی اذعان می دارد که شهریار، بایستی ترس آور و خوفناک باشد. برای شهریار شایسته است که مهیب و خوف آور باشد. شهریار خردمند آنست به آنچه که در ید و قدرت خود دارد، متکی باشد و استفاده نماید و نه دیگران (ماکیاولی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۷). این قرائت، حکومت داری ماکیاولی، در اروپا به طور گسترده شیوع پیدا نمود که از جمله کلیسا را به عنوان فریبکار و نیرنگ باز و پایبند نبودن به اصول اخلاقی در زندگی سیاسی ماکیاولیسم می دانستند (بخشایشی اردستانی، ۱۳۸۳، ص ۷۵).

بنابراین، همین نحله های فکری ماکیاولی و هم فکران او، به عنوان مبانی حاکمیت سیاسی، در جهان جاهلیت مدرن، قرار گرفت و قدرت را برای تسلط و رام کردن دیگران، از مجرای دروغ و فریب می داند.

نقد قدرت‌طلبی جاهلیت مدرن از منظر قرآن کریم

قرآن کریم، قدرت‌طلبی را که افسار گسیخته، فاسد و ویرانگر است، در آیات متعدد متذکر می‌شود؛ از جمله در آیه ۳۴ سوره نمل از زبان ملکه سباء می‌فرماید: «قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ؛ گفت پادشاهان، هنگامی که وارد منطقه آبادی شوند آن را به فساد و تباهی می‌کشند، و عزیزان آن‌جا را ذلیل می‌کنند؛ (آری) کار آنان همین گونه است» (نمل، ۳۴). این‌جا منظور قدرتمندانی هستند که از قدرت خویش مانند جاهلیت مدرن، امروز بهره‌ناامطلوب می‌گیرد. همین‌طور، در آیه دیگر بهره‌گیری جاهلیت مدرن را، از قدرت که فساد و طغیان کردن در روی زمین است بیان می‌کند: «وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَاسَادَ؛ زمان که ریاست می‌یابد تلاش دارد که در روی زمین فساد نماید، کشت و نسل را نابود سازد و خداوند سبحان تباهکاری را دوست ندارد» (بقره، ۲۰۵). یکی از معنای عبارت «وَإِذَا تَوَلَّى» این است که فرد با کوشش، ولایت و زعامت می‌یابد. هئیت فعل «تَوَلَّى» و سیاق آیات و افعالی که آمده همین معنا را می‌رساند و با «روی گردانیدن» معنای دیگر، این واژه که متعدی به حرف «عن» می‌شود، تناسبی ندارد. جمله «لِيُفْسِدَ فِيهَا» غایت را بیان می‌کند، یا در زمین برای افساد می‌کوشد، یا اینکه در راه پیشرفت قدرت و نفوذش تلاش می‌کند که لازمه آن افساد است. موارد مانند حقی قائل نشدن برای افراد، بستن راه‌های رشد و کمال، برتری‌یافتن فرومایگان و برکناری فرزنانگان، همه از مراتب و مظاهر افساد است که به از میان رفتن تباهی محصول کشت، کار، نسل و استعدادها خلاصه می‌شود (طالقانی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۹۸). مواردی که به‌عنوان تباهی جامعه انسانی، از لسان نورانی قرآن کریم، بیان شد، برون‌داد قدرت‌خواهی جاهلیت مدرن است که چنین اندیشه و کارکردهای از سوی آن‌ها، به ویرانی می‌رود.

۳-۴. انسان‌شناسی جاهلیت مدرن

از منظر انسان‌شناسی، پارادایم جاهلیت مدرن بر خودمختاری، فاعلیت و سوژگی

انسان، به عنوان موجودی خودشناس و جهان‌شناس تأکید دارد.

به هر حال، انسان در فضای تمدن مدرن، از حاشیه به مرکز کشیده شد و همچون عنصر مرکزی شناخته شد و از عمل‌شونده به عمل‌کننده، از مفعول به فاعل شناسانده تبدیل شد. این انسان از اوهام و اسطوره‌ها رهایی یافت، به موجودی تأثیرگذار، خلق‌کننده و شناسانده تبدیل شد. این همان ادبیات مدرنیته در غرب است که از آن به عنوان سوژه نام برده است (ر.ک: ساوجی، ۱۳۸۸، صص ۱۷۱-۱۹۲).

در انسان‌شناسی جهالت مدرن، انسان خود، محور و آرمان حیات فردی و سیاسی در این جهان است. این انسان موجود دیگر انفعال ندارد، بلکه در همه ابعاد زندگی خویش و طبیعت، تأثیر اساسی دارد. در باور انسان‌شناسی، جهالت جدید، انسان مرکز و محور هستی است و موجود خود سامان می‌باشد (کسرائی، ۱۳۸۴، ص ۹۰). جوهر اندیشه انسان‌شناسی جهالت مدرن، مبتنی بر ساختار جدید از انسان است که او همه کاره در فرایند این جهانی است و جهانی دیگری را، برای انسان متصور نمی‌داند و فقط حیات انسانی را در این جهان مادی خلاصه می‌نماید. در فرحناک اندیشه انسان‌شناسی جهالت مدرن، مرگ خداوند اعلام شد و یکی از شعارهای اصلی، یکی از اندیشمندان مبرز و برجسته حوزه تفکر غرب مدرن و یا جهالت مدرن نیچه است و او می‌گوید خدا مرده است. آقای ضمیران نیت او را این گونه بیان می‌کند که مراد او از خدا حقیقت استعلایی مستقر در فراسوی عالم طبیعت است، همین حقیقت در روزگار کنونی، اعتبار خود را از کف داده است (ضمیران، ۱۳۸۲، ص ۱۴).

نقد انسان‌شناسی جاهلیت مدرن از منظر قرآن کریم

انسان‌شناسی جاهلیت مدرن که با نفی هر گونه ماورای طبیعت، انسان را محور عالم قرار داده است؛ یعنی نظام تکوین بایستی، تابع امیال انسان تنظیم گردد و نظام تشریع و قانون‌گذاری، نیز با خواسته او باشد. در واقع انسان دایره هستی قرار گرفته است. برخلاف این دیدگاه، قرآن کریم، محور همه امور را خدای متعال می‌داند و انسان را بی‌چیز و نیازمند به خدای سبحان معرفی می‌نماید. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «یا

أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ؛ ای مردم شما (همگی) نیازمند به خدایید؛ تنها خداوند است که بی نیاز و شایسته هرگونه حمد و ستایش است» (فاطر، ۱۵). یعنی امور تکوین عالم به خدای قادر علی الاطلاق بر می گردد و هم نظام تشریع با اراده حکیمانه الهی شکل می گیرد. همچنین می فرماید: «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ؛ فرمان او چنین است که هرگاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می گوید «موجود باش»؛ آن نیز بی درنگ موجود می شود» (یس، ۸۲). نیز بیان می دارد: «بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ؛ هستی بخش آسمان ها و زمین اوست و هنگامی که فرمان وجود چیزی را صادر کند، تنها می گوید «موجود باش!» و آن، فوری موجود می شود» (بقره، ۱۱۷). در نگاه قرآن کریم، حقیقت امر، این است که انسان، مانند سایر موجودات هستی، برای وصول به کمال خود بایستی در مسیری که خدای متعال تبیین نموده قرار گیرد. مرکز دایره هستی خدای سبحان است و او خالق آسمان ها، زمین و انسان است و اراده حکیمانه اش فوق اراده ها می باشد. اراده مستقل غیر از اراده الهی، از نگاه قرآن کریم رسمیت ندارد و باطل می باشد.

۴-۴. معرفت شناسی جاهلیت مدرن

اساس معرفت شناسی جاهلیت مدرن به شکاکیت و عدم حقیقت واحد است. این اندیشه باعث شده است که در معرفت حقایق دچار خطا و لغزش شود و در اوهام نسبیّت و تجربه گرایی و رای حوزه وحی و کلام الهی روی آورده است.

۴-۴-۱. نسبی گرایی

نسبی گرایی به عنوان یک رویکرد معرفت شناختی که ذهن دانشمندان را به خود مشغول نموده است. نسبی گرایی در برابر مطلق گرایی قرار دارد. در این رویکرد، حقیقت امری اعتباری و موقتی می باشد و هیچ اطمینانی به توانایی انسان برای شناخت حقیقت وجود ندارد؛ زیرا رسیدن به حقیقت مطلق ممکن نیست. محصول چنین رویکردی، مبتنی بر انکار شناخت حقیقت و رسیدن به آن است. به تعبیر دیگر، هیچ کس نمی تواند

ادعا کند که یک ادعا حقیقت دارد؛ یعنی هر ادعایی، تنها برای شخص مدعی می تواند حقیقت باشد.

این نگرش نسبی گرایی جاهلیت مدرن، به منظور اطلاق زدایی از حقیقت است که تنها در تبسیط و توزیع آن در میان ابنا بشر بسنده نکرد، بلکه از طریق جداسازی میان بود و نبود، راه امکان دست یابی به آن را، سد نمود و مسیر نسبیت را به حقایق و حیانی و نقلی منفعت کرد که ماحصل آن لادرگری است (شجاعی زند، ۱۳۸۳، ص ۳۹). به تعبیر دیگر، در فرحناک تفکر نسبی گرایان، نسبی گرایی مبتنی بر نگرشی است که حقیقت مطلق وجود ندارد و تمام داورهای و ارزش گذاری ها، به عوامل اجتماعی، شخصی و تاریخی بستگی دارد (لاوین، ۱۳۸۴، ص ۵۸۳). به هر حال، می توان گفت که براینچنین پنداری، این است که همه گزاره های ارزشی ریشه واقعی عینی ندارد، بلکه در این امر سلاقی و قراردادهای افراد تعیین کننده می باشند (محمدی، ۱۳۸۹، ص ۳۷). از این جهت است که هابز می گوید خوب و بد بستگی به لذت بخشی خود انسان دارد. انسانی با انسان دیگر و نحوه تمایزاتش، متمایز است. از لحاظ نسبیت خیر مطلق وجود ندارد (استیس، ۱۳۷۷، ص ۱۵۷)؛ بنابراین حقیقت مطلق ممکن نیست.

نقد نسبیه گرایی از منظر قرآن کریم

نسبی گرایی، یکی از مبنای معرفتی جاهلیت مدرن است. چنین معرفتی دارای اشکال های فراوان می باشد؛ ولی از باب نمونه به یک اشکال اساسی آن، اشاره می شود. نسبیه گرایی معرفتی، به انکار هستی می انجامد؛ زیرا هر پدیده و نمودی امکان دارد، حقیقت نباشد. آیا می شود یک پدیده که یک حقیقت است، از نگاه دو نفر و یا چند نفر حقیقت های گوناگون شوند؟ جواب منفی است. قرآن کریم، نسبیه گرایی جاهلیت مدرن را، توهّم جاهلانه تلقی می کند و حقایق عالم را سنت های پایدار الهی معرفی می نماید: «اَشْتَكَبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا؛ این ها همه به خاطر استکبار در زمین و نیرنگ های بدشان بود؛ اما این نیرنگ ها تنها دامان صاحبانش

را می‌گیرد؛ آیا آنها چیزی، جز سنت پیشینیان و (عذاب‌های دردناک آنان) را انتظار دارند؟ هرگز برای سنت خدا تبدیل نخواهی یافت، و هرگز برای سنت الهی تغییری نمی‌یابد» (فاطر، ۴۳). به تعبیر علامه طباطبایی برای سنت خداوند متعال تبدیل و تحویل نمی‌باشد؛ زیرا خداوند سبحان، بر صراط مستقیم است، حکم او تبعیض و استثنا ندارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۸۳). قرآن کریم، تمام ارزش‌ها و هنجارهای انسانی را که منتهی به حقیقت الهی نباشند، اوهام، خرافه و باطل تلقی می‌نماید. نسبی‌گرایی، نیز از موارد اوهام و عاری از حقیقت است.

۴-۲. تجربه‌گرایی

برای تجربه، دوتا معنی عام و خاص ذکر شده است. معنای عام تجربه از راه‌های گوناگون آزمایش مانند تمرین و تکرار علم و آگاهی محقق می‌شود (صلیبا، ۱۳۶۹، ص ۲۱۰). معنای خاص تجربه دایر مدار این است که ظواهر پدیده‌های طبیعت، توسط دانشمندان و متخصصین مربوط، در شرایط معینی که خود آنها فراهم آورده‌اند آزمایش و مشاهده می‌گردد (نواک، ۱۳۸۴، ص ۵). مراد از تبیین تجربه‌گرایی، در جاهلیت مدرن، یک دانش و حرفه نیست، بلکه یک نگرش معرفت‌شناختی، مبتنی بر آزمایش و تجربه است که تمام شناخت و رسیدن به حقیقت منوط به آن است. تجربه‌گرایی، یکی از مبانی اصلی معرفت‌شناسی جاهلیت مدرن می‌باشد. تجربه‌گرایی به‌طور جدی بعد از رنسانس مطرح شد. از پیش‌تازان تجربه‌گرایی، می‌توان فیلسوفان مانند جان لاک، بارکلی و هیوم را نام برد. تجربه‌گرایان اعتقاد دارند که تمام شناخت از تجربه حاصل می‌شود.

نقد تجربه‌گرایی از نگاه قرآن

تجربه‌گرایی جاهلیت مدرن، یک نوع مبارزه با معنویت انسان است. این اندیشه معرفتی باور دارد که انسان براساس حس و تجربه تمام اندوخته‌های معرفتی را دریافت می‌کند و دریافت‌های معرفتی فقط از طریق تجربه که انسان به مرور زمان کسب می‌نماید، امکان دارد و نه چیزی دیگری که به نام وحی القا می‌شود.

بی تردید یکی از راه‌های شناخت، راه حس است. بر این اساس است که قرآن کریم می‌فرماید: «وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئاً وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» و خداوند شما را از شکم مادرانتان بیرون آورد در حالی که چیزی نمی‌دانستید، و برای شما گوش و نیروی شنوایی و دیدگان و نیروهای بینایی و دل‌هایی (که حواس بدن را استخدام کند) قرار داد، باشد که شکر کنید» (نحل، ۷۸).

این آیه بیانگر این نکته است که نوزاد هیچ دانشی ندارد و خداوند راه‌هایی برای کسب دانش قرار داده است که یکی از آنها، بلکه نخستین راه، راه حس است؛ از این‌رو در آیه از گوش و چشم یاد می‌کند که این دو، ابزار کسب دانش است، و امور مادی با این دو ابزار و دیگر ابزار مانند زبان و بینی و پوست فهمیده می‌شود؛ بنابراین، هر کس فاقد حسی از حواس است همان‌گونه که قدرت احساس جزئی یک سلسله محسوسات مربوط به آن حس را ندارد.

اینکه قرآن کریم در آیات متعددی برای شناخت، افزون بر استفاده از واژه‌های «سمع» و «ابصار» از واژه «افئدة» استفاده کرده است؛ زیرا که راه کسب دانش منحصر به حواس پنج‌گانه نیست. از طریق دل و قلب نیز می‌توان به حقایقی غیرمادی پی برد.

تأکید قرآن کریم بر وجود قلب و عقل در وجود انسان، دلیل بر وجود جهانی است که با حواس ظاهری درک‌شدنی نیست. قرآن از چنین جهانی به جهان غیب و عالم ملکوت تعبیر کرده است. در صفت متقین می‌فرماید: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ؛ متقین کسانی‌اند که به غیب- نهان و ناپیدا- ایمان دارند» (بقره، ۳). این آیه به صراحت ایمان به غیب را از ویژگی‌های متقین برمی‌شمرد. عنوان «غیب» هر چیزی که از حیطه حواس و تجربه مستقیم انسان خارج است، دربرمی‌گیرد، مانند خداوند، فرشتگان، جهان پس از مرگ (برزخ و آخرت) و حقیقت وحی. تجربه‌گرایی محض، به دلیل تکیه بر محسوسات، قادر به شناخت غیب نیست و در صورت افراط، ممکن است وجود آن را انکار کند. قرآن این بُعد از هستی را فراتر از حس و تجربه می‌داند. قرآن کریم در وصف خداوند می‌فرماید: «عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ» (رعد، ۹). این آیه نیز

بیانگر وجود جهان غیب است که با حواس ظاهری و تجربه درک‌شدنی نیست. آیات بسیاری از تعقل و تفکر سخن می‌گویند و انسان‌ها را به تعقل و تفکر ترغیب و تشویق می‌کند، مانند «كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»؛ خدا آیات خود را اینچنین برای شما روشن بیان می‌کند شاید خرد را کار بندید» (بقره، ۲۴۲)؛ «قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ»؛ براستی که این آیات را برای شما روشن بیان کردیم، اگر خرد را کار بندید» (آل عمران، ۱۱۸).

۴-۵. جدایی دین از سیاست

مقوله جدای دین از حکومت و سیاست، بدون در نظر گرفتن خداوند و دین، در تنظیم امور معاش و ابعاد زندگی اجتماعی و فردی در اندیشه جاهلیت مدرن، تحلیل و تفسیر شده است. اندیشمندان این نحله فکری، بشدت با دین مخالفت ورزیده و درصدد محو کامل آموزه‌های وحی از زندگی بشر، بویژه حاکمیت سیاسی شده‌اند. مانند مارکس، راسل و فروید، دین را منشأ بیماری‌های روانی و افیون جامعه تلقی کرده‌اند؛ بنابراین جاهلیت مدرن، با تمام توان، درصدد حذف خداوند و آموزه‌های وحیانی، از حیات سیاسی و اجتماعی در جوامع بشری هستند. به هر صورت، در عصر جدید، جدایی دین از سیاست، به معنای کنار گذاشتن آگاهانه دین، از صحنه‌ای معیشت و سیاست است. جاهلیت مدرن، بر این امر تأکید دارد که هیچ‌کس در مقام سلطنت و حکومت حق خدایی کردن ندارد و ریاست و سلطنت مظهریت حق نیست (سروش، ۱۳۷۴، ص ۱۰). جاهلیت مدرن، به عدم دخالت دین در همه برنامه‌های مدیریتی و کشورداری باورمند می‌باشد و به عنوان یک ایدئولوژی و تفکر ویژه برای جدای دین از سیاست تلاش می‌کند تا این ایدئولوژی در فرایند حاکمیت سیاسی، در کل جوامع انسانی نهادینه گردد. بدون سهل انگاری فرایندی، فعالیت‌های دینی و نهادهای دینی، بایستی از اهمیت و اعتبار اجتماعی باز بماند و متوقف شود. کارکردهای نظام اجتماعی و سیاسی دین از جامعه برداشته شود و از ساختار حاکمیت و حکومت کنار برود. درحالی که تمام مبلغان این ایدئولوژی همه امور و مفاهیم ماورایی طبیعی و کارکردهای مختص به آن را

طرد می‌کند و از اصول غیردینی و ضد دینی سکولاریستی به‌عنوان اصل اساسی متابعت می‌نماید (میرچا، ۱۳۷۴، صص ۱۲۶-۱۲۹).

نقد جدایی دین از سیاست از منظر قرآن کریم

بی‌تردید، زندگی جمعی انسان در جامعه از سیاست و حکومت تشکیل شده است. دین مضاف بر عقاید، جهان‌بینی، احکام و اخلاق، در پی سیر تکامل بشر است. بشر بایستی در این جهان مادی رشد نماید و مسیر رشد را هم دین بیان می‌دارد. بسیاری از مسایل دین در قلمرو علمکرد سیاسی نهفته است و همچنین در میدان سیاست، نیز بسیاری از مسایل آن، در قلمرو دین معنی و مفهوم پیدا می‌کند؛ بنابراین، دین و سیاست باهم تنیده است و جدای‌پذیر نیست. قرآن کریم، اندیشه و مبانی جدای دین از سیاست را با کلام گوهرین خود باطل و بی‌اساس می‌داند و به‌روشنی تمام بیان می‌نماید که دین و سیاست با هم آمیخته است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ؛ ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم، و با آنها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم، تا مردم قیام به عدالت کنند؛ آهن را نازل کردیم که در آن نیروی شدید و منافع برای مردم است، تا خداوند بداند چه کسی او و رسولانش را یاری می‌کند، بی‌آنکه او را ببینند. خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است» (حدید، ۲۵). همه پیامبران الهی که تبیین‌کننده دین الهی‌اند، سه هدف اساسی را تعقیب می‌نمایند یک؛ اقامه قسط و هدایت جامعه انسانی به سوی عدالت. دو؛ دعوت به سوی حق. سه؛ درمسیر تکامل. هر کدام از این سه هدف والای دین و انبیا، ارتباط تنگاتنگ با مسایل سیاسی دارد و بدون اندیشه سیاسی منسجم و فلسفه سیاسی واضح، محقق نمی‌شود.

۴-۶. رفتارهای حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن

حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن در راستای تأمین منافع خود در کشورها به

خصوص کشورهای اسلامی از اهرم‌های مانند استبداد و تضعیف حاکمیت‌ها، استفاده می‌نماید.

۴-۶-۱. استبداد

حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، برای استیلا، تسلط بر دیگر ملل و تمدن‌ها، از نظرات فلسفی برخی فیلسوفان استفاده کرده، آن را مستمسک خود قرار داده است. از جمله ماکیاولی مجموعه‌ای از اصول و روش‌ها و دستوراتی را برای حکومت داری ارائه کرد که به نام فلسفه جدید استبداد معروف شده است؛ از این رو فلسفه سیاسی، ماکیاولی به عنوان «معلم حکمرانان ستمگر» شهرت یافته است (لنکستر، ۱۳۹۵، ج ۲، ص ۴۲). ماکیاولی، طرفدار استبداد، حکومت مطلقه و نامحدود است. او در انسان‌شناختی، انسان را موجود شرور و فاسد مطرح می‌کند (ماکیاولی، ۱۳۹۲، ص ۱۰۷). بدین جهت برای دفع انسان شرور تشکیل حکومت مقتدر و مستبد ضروری است. به هر حال ماکیاولی معتقد است که «حاکمیت با روش سخت گیرانه و مستبدانه بی حد و حساب» حکومت نمایند (ماکیاولی، ۱۳۹۲، ص ۱۰۷).

توماس هابز، نیز متمایل به زور و استبداد حاکمیت سیاسی باورمند است و او در کتاب «لویاتان» بر «وجود یک فرمانروایی نیرومند و مقتدر که به مثابه حیوان و جانور وحشتناک» باشد تأکید می‌کند (هابز، ۱۳۸۵، ص ۱۵۸). هابز، باور دارد که حاکم برتر از قانون است و جامعه بر قدرت زمامدار استوار است که نباید او را محدود ساخت (ماکیاولی، ۱۳۹۲، ص ۱۹۶). محصول چنین دیدگاهی، در باب حاکمیت سیاسی، سبب شد حاکمیت‌های سیاسی استبدادی زیادی در جهان شکل بگیرند، که جز برای رسیدن به منافع، هیچ گونه قیودی را قبول ندارند. حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، برای تأمین هدف خود که همان توسعه‌ای ثروت است، قدرت در زعم آنها اصل می‌باشد و همه امور را در سنجه قدرت می‌سنجد و گسترش آن را در پرتوی سلطه بر منابع جوامع دیگر، جستجو نموده و با زور و توان نظامی اقدام به اشغال و غارت جوامع دیگر می‌نمایند.

نقد استبداد از نگاه قرآن کریم

از منظر قرآن کریم، استبداد ضد انسانیت است. قرآن کریم می‌فرماید: انسان‌های که تزکیه نشده و در مسیر الهی قرار نگرفته‌اند، طغیان می‌کنند: «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ» (علق، ۶-۷)؛ بنابراین علت طغیان این است که خود را بی‌نیاز خود را بی‌نیاز خیال کنند. این نگاه اساسی‌ترین محور قرآنی درباره ریشه استبداد است. قرآن کریم، خودمحوری انسان را عامل اصلی همه گونه‌های استبداد بیان می‌نماید. چنین افرادی خود را، خداوندگار در میان مردم معرفی می‌کنند و به عبارت رساتر، خودبنیاد مطرح می‌نمایند. قرآن کریم، آنان را طغیان‌گر معرفی می‌کند. به هر حال، دیدگاه انتقادی قرآن کریم، حول استبدادهای حاکمیت‌های سیاسی جاهلیت مدرن، دور می‌زند. بدین جهت است که قرآن اهتمام به زدودن توهم انسان‌محوری می‌نماید. از منظر قرآن کریم، استبداد ریشه همه بدی‌ها می‌باشد. استبداد در برابر آیات و آموزه‌های الهی تکبر دارد و مخالفت با دستورات الهی دارد و در واقع خداانکاری در درون آن نهفته است. چنین حاکمیت سیاسی، اجازه خروج مردم از سیطره انسانی به سیطره الهی را نمی‌دهد. فرهنگ برتری‌جویی و تکبر در میان لایه‌های مختلف حاکمان به شدت رواج دارد.

۴-۶-۲. تضعیف حاکمیت‌ها

از رفتارهای مهم حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، استراتژی هجوم و اشغال سرزمین‌های دیگر است که بدون هیچ جرمی ملت‌ها را مورد سرکوب و کشتار قرار می‌دهند. با زورگویی و قلدری و در اختیار داشتن علم و تکنولوژی مدرن، به سمت تیره‌روزی انسان‌ها، حرکت می‌نماید و حاکمیت‌های سیاسی کشورهای را، با ابزارهای تکنولوژی مدرن، علم و فناوری پیشرفته و شیطنت‌های خاصی تضعیف و تحذیف می‌نماید. جاهلیت سیاسی مدرن، با خلق، تثبیت و توسعه بحران‌های بشری در جوامع گوناگون، سعی دارد که روند جاهلیت‌اش را به مثابه یک الگوی شایسته بر ملت‌ها و کشورهای جهان تحمیل نماید؛ درحالی‌که اصول و قواعد حاکمیت کشورها، از سوی

نهاد منشور سازمان ملل متحد، به رسمیت شناخته شده، مورد تأکید می‌باشد، به‌طور مکرر، این اصول مورد تخطی حاکمیت‌های سیاسی جاهلیت مدرن، قرار گرفته و آنها را زیر پا می‌گذارد. حمله و هجوم کشورهای غربی مدرن، به راهبری آمریکا، در افغانستان، عراق، سوریه، لیبی، هجوم وحشیانه رژیم صهیونیستی در فلسطین، بیانگر نقض حاکمیت ملی کشورها می‌باشند؛ درحالی‌که آن کشورها، به اهمیت تمامیت جغرافیایی خودش تأکید می‌نمایند (دادز، ۱۳۸۹، ص ۸۴).

نقد تضعیف حاکمیت‌های سیاسی از منظر قرآن کریم

صلح و دوستی با مسلمانان و هم‌پیمانان مقاومت، در برابر طاغوت و ظلم مستکبران عالم، از آموزه‌های بلند حیات‌بخش قرآن کریم، در فرایند حاکمیت‌های سیاسی مسلمانان است. همواره قرآن کریم، با امر به عدالت و احسان از ولنگاری‌ها، هرزگی، فحشا و منکرات نهی کرده و دینی تمدن‌ساز را، در سایه سعادت و امنیت نوید می‌دهد. طلوع فجر آن، در عصر جدید، خواب از چشم ظالمان و حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، ربوده است. همواره سعی می‌کنند حاکمیت‌های سیاسی که با آنان همسو و وابسته نیستند، از صحنه سیاست و حاکمیت باز دارند و مستضعفان جهان را از حق خودشان که همان حاکمیت بر جهان است محروم سازند؛ ولی، قرآن کریم، حاکمیت سیاسی مستضعفان جهان را نوید می‌دهد و آنان را وارث به حق و نهایی زمین معرفی می‌کند: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ؛ ما می‌خواهیم بر مستضعفان زمین مَنّت نهیم و آنان را پیشوایان و وارثان روی زمین قرار دهیم» (قصص، ۵). مفاد آیه شریفه، بر پیشوایی و حاکمیت سیاسی مستضعفان و ستم‌دیدگان عالم بر روی زمین و جانشینی آنان بجای حکومت مستکبران اشاره دارد. این آیه مبارکه، حاکمیت و حکومت مستضعفین را یک قانون کلی و سرآمد، در طول تاریخ دانسته است. قرآن کریم، در این آیه نورانی، از برتری اراده و مشیت الهی سخن گفته است و همچنین منت نهادن بر مستضعفان، نیز سخن رانده شده و آنان را پیشوا و وارثان زمین و حکومت نهایی را از آن، آنان قلمداد نموده است.

۵. راهبردهای قرآنی در مواجهه با حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن

۵-۱. خدامحوری

خدامحوری اصل جوهره‌ای اساسی بینشی است که خدا را در همه شئون حیات خود ناظر می‌داند و همیشه خود را در محضر خدا می‌بیند. به تعبیر دیگر، تسلیم محض در برابر فرمان الهی است. در خدامحوری تمام اعمال و رفتارهای سیاسی، حاکمیتی و غیر آن را، براساس ملاک و سنجه‌ای که خداوند متعال فرموده است، انجام می‌گیرد و هدف کسب رضایت الهی است. خدامحوری در مقابل انسان‌گرایی می‌باشد. از نگاه قرآن کریم، در تمام فرایند حیات، مقدرات الهی تقدیر می‌شود؛ حتی نظام سیاسی و حاکمیتی جامعه از افاضه مقدرات رب العالمین تفویض می‌شود. قرآن خداوند را مالک و مربی و مدیر و مدبر نسبت به تمام جهان هستی و هر موجودی معرفی می‌کند: «قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَنْبِئُ رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ هَمَانُ طُورَ کِه مِی فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمُ مَا تُوشِشُ بِه نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ؛ ما انسان را آفریدیم و وسوسه‌های نفس او را می‌دانیم، و ما به او، از رگ قلبش نزدیک‌تریم» (ق، ۱۶). مفاد آیه، بیانگر این است که ما انسان را آفریدیم و همواره تا هستی او باقیست از خطرات قلب او آگاهیم و از رگ گردن و قلب انسان نزدیک‌تریم؛ یعنی بر تمام هستی‌اش احاطه کامل داریم. این امر این است که در همه سطوح زندگی خدا محوریت دارد.

۵-۲. استکبارستیزی

جوامع اسلامی و اتحاد مسلمانان، براساس منطق و آموزه‌های حیات‌بخش دینی، موظف به مقابله‌ای با ظلم و استکبار جهانی هستند که مصداق اتم آن، در عالم حاکمیت‌های سیاسی جاهلیت مدرن است، که در پی سلطه بر سایر کشورها، بویژه کشورها و جوامع اسلامی می‌باشند؛ زیرا قرآن کریم استکبار را در جامعه انسانی و اسلامی نمی‌پذیرد و آن را نفی می‌کند و از امت اسلامی می‌خواهد که علیه آنها به پاخیزند و حاکمیت و سلطه استکبار را نپذیرند. به عنوان نمونه می‌فرماید: «وَإِنْ نَكْثُوهَا

أَيْمَانُهُمْ مِّنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَتَمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ؛ و اگر پیمان‌های خود را پس از عهد خویش بشکنند، و آیین شما را مورد طعن قرار دهند، با پیشوایان کفر پیکار کنید؛ چرا که آنها پیمانی ندارند؛ شاید (با شدت عمل) دست بردارند» (توبه، ۱۲). مفاد آیه شریفه، دال بر این است که استکبار و دشمنان دین الهی، بر تعهد و پیمانی که دارند متعهد نیستند و همواره معاهدات را نادیده می‌گیرند. قرآن کریم، به صراحت به دین‌داران و ستم‌دیدگان دستور می‌دهد که بایستی رهبران، حاکمیت و اقتدار استکبار، مورد هجوم قرار گیرد و با آنان بشدت مبارزه نمود؛ زیرا آن‌ها، پیمان ندارند، هر زمان که فرصت یابند در صدد تسلط بر مسلمانان هستند و به آنان حمله می‌کنند.

۵-۳. جدانپذیری دین و سیاست (حاکمیت دینی)

از منظر قرآن، حاکمیت سیاسی امری است که در ذات دیانت نهفته است. اگر حکومت مقتدر و نیرومندی نباشد و جلوی سرکشان و طاغیان را نگیرد، زمین مملو از فساد می‌شود. بعثت انبیا برای اقامه قسط و عدل در گرو این امر است. دین برای گسستن زنجیرهای اسارت و بردگی انسان و تأمین آزادی بشر می‌باشد. همچنین، برای نجات مستضعفان از چنگال ظالمان، مستکبران و پایان دادن، به سلطه آنها است. اگر سیاست از دین جدا بیافتد، قطعاً به یک عنصر مخرب در مسیر منافع خودکامگی تبدیل می‌شود. اسلام دین سیاست و اجتماع است. یکی از آیات که می‌توان برای تشکیل حکومت و دولت از آن، استفاد نمود آیه ۲۵ سوره ص است که می‌فرماید: «قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ»؛ گفت: پروردگار مرا ببخش و حکومتی به من عطا کن که بعد از من سزاوار هیچ کس نباشد، که تو بسیار بخشنده‌ای» (ص، ۳۵). در این آیه شریفه، حضرت سلیمان درخواست حکومت را از خدای متعال می‌نماید، آن هم حکومتی که شبیه آن را پس او سزاوار هیچ کسی بعد او نباشد. خداوند متعال حاکمیت و حکومتی را به حضرت سلیمان عنایت فرمود که گستره آن افزون بر

انسان‌ها، در باد و اجنه نیز گسترش یافت. این امر، بدین معنی است که از منظر قرآن دین و سیاست با هم تنیده است و جداپذیری در میان آن دو، وجود ندارند؛ زیرا هریک مکمل یکدیگر هستند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالبی که گفتیم به این جمع‌بندی می‌رسیم که حاکمیت سیاسی جاهلیت مدرن، دارای سه محور بنیادی است.

یک) هستی‌شناسی جاهلیت مدرن؛ در آن به‌طور مطلق، وجود خداوند متعال را، در بخش اندیشه و تفکر انکار کرده است. اندیشمندان صاحب نام، جاهلیت مدرن که در این باب سخن گفته‌اند، وجود خالق یکتا را در عالم هستی نادیده گرفته و هستی را منحصر به طبیعت و عالم ماده نموده و ماورای عالم طبیعت را منکر شده است؛ اما از منظر قرآن کریم، چنین فهم و ادراکی از هستی، اندیشه‌ای بی‌هسته، خطا و باطل است و فیض الهی مستمراً در تمام هستی در حال افاضه است.

دو) پارادایم انسان‌شناسی جاهلیت مدرن؛ بر خودمختاری مطلق و فاعلیت عام انسان تأکید دارد، بویژه در مسائل حاکمیت سیاسی همواره تلاش کرده است که حاکمیت الهی را از صحنه حاکمیتی و سیاسی حذف نماید و در جای آن، حاکمیت انسان را در جامعه جایگزین کند. منتهی، از نگاه قرآن کریم، چنین پارادایمی بی‌اساس هست و ابطال آن به‌وضوح بیان شده است.

سه) در معرفت‌شناسی؛ جاهلیت مدرن، حقیقت را در فرایند زندگانی انسان، به‌خصوص حیات سیاسی و اجتماعی انکار نموده است. این امر سبب شده است که به نسبی‌گرایی، تجربه‌گرایی روی آورد و در مسیر خلاف حقیقت و کثری پیش برود. معرفت‌شناسی جاهلیت مدرن را، قرآن کریم مورد نقادی قرار داده و مهر بطلان به این گونه اندیشه‌ای کوبیده است. از نگاه قرآن، وجود حقیقت بسیار روشن می‌باشد و معرفت‌شناسی، بدون حقیقت امکان ندارد.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

احمد امین. (۱۹۶۴م). فجر الاسلام. قاهره: مكتبة النهضة المصرية.

استیس، والتر. (۱۳۷۷). دین و نگرش نوین (مترجم: احمد رضا جلیلی). تهران: انتشارات حکمت.

اسکنیر، کوئنتین. (۱۳۹۳). بنیادهای اندیشه سیاسی مدرن (مترجم: کاظم فیروزمند). تهران: نشر آگاه.

بخشایشی اردستانی، احمد. (۱۳۸۳). سیر تاریخی اندیشه‌های سیاسی در غرب. تهران: انتشارات آوای نور.

بستانی، فتواد افرام. (۱۳۷۵). فرهنگ ابجدی الفبایی عربی - فارسی: ترجمه کامل المنجد الابدی. تهران: اسلامی.

تامس، داونپورت؛ لارنس، پروساک. (۱۳۹۷). مدیریت دانش (مترجم: حسین رحمان سرشت). تهران: شرکت تهیه و توزیع قطعات لوازم یدکی ایران خودرو. حسینی، سیدعلی. (۱۳۹۴). مؤلفه‌های جاهلیت مدرن و راهکارهای مبارزه با آن در قرآن. پایان‌نامه، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده علوم قرآنی قم. کارشناسی ارشد.

خامنه‌ای، سیدعلی. بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۹۴/۲/۲۶

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29736>

خامنه‌ای، سیدمحمد. (۱۳۸۶). انسان در گذرگاه هستی (ج ۲). تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.

خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۹). صحیفه امام خمینی (ج ۲۱، چاپ سوم). تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

دادز، کلاوس. (۱۳۸۹). رویکرد نوین به ژئوپلیتیک (مترجم: رسول افضلی و دیگران). تهران: نشر نیروهای مسلح.

دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۵). لغت نامه (ج ۱۳). تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
سادات افتخاری، معصومه. (۱۳۹۸). ویژگی های جاهلیت اولی در قرآن و مقایسه آن با جاهلیت مدرن، پایان نامه سطح سه، قم: جامعه الزهرا.

ساوجی، محمد. (۱۳۸۸). مدرنیته و پسا مدرنیسم. فصلنامه سیاست. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۹، شماره ۲، صص ۱۷۱-۱۹۲.

سروش، عبدالکریم. (۱۳۷۴). معنا و مبنای سکولاریسم، کیان، ۵(۲۶)، صص ۴-۱۳.
سعادت، احمد. (۱۳۹۵). اسلام و جاهلیت قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ.

شجاعی زند، علیرضا. (۱۳۸۳). عرفی شدن در غرب مسیحی و شرق اسلامی. تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل.

شعبانپور، محمد؛ بشارتی، زهرا. (۱۳۹۲). راهکارهای اخلاقی مقابله با مؤلفه های جاهلیت در جوامع مدرن، ۴(۱۵). صص ۶۹-۹۳.

شفیعی سروستانی، اسماعیل و همکاران. (۱۳۹۰). جاهلیت مدرن در رویاروی با امام زمان #. قم: موعود عصر.

صلیبا، جمیل. (۱۳۶۹). فرهنگ فلسفی (مترجم: منوچهر صانعی دره بیدی). تهران: انتشارات حکمت.

ضیمران، محمد. (۱۳۸۲). نیجه پس از هایدگر (نوشه: دریدا و دولوز). تهران: انتشارات هرمس.

طالقانی، سید محمود. (۱۳۶۲). پرتوی از قرآن (ج ۲). تهران: شرکت سهامی.
طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴). المیزان فی تفسیر القرآن (مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی. ج ۱۷، چاپ پنجم). قم: دفتر انتشارات اسلامی.

علیزاده، علی. (۱۳۹۶). مسخ حقیقت در جاهلیت. تهران: سه نقطه.

فروخ، عمر. (۱۹۶۹م). تاریخ العرب العربی. بیروت: دارالعلم للملایین.

قرشی، سیدعلی اکبر. (۱۳۷۱). قاموس قرآن (ج ۲، ۶). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

قره‌باغی، علی اصغر. (۱۳۸۰). تبارشناسی پست مدرنیسم. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

قطب، محمد. (۱۳۶۰). جاهلیت قرن بیستم (مترجم: سیدصدرالدین بلاغی). تهران: امیرکبیر.

قطب، محمد. (۱۳۹۷). جاهلیت قرن بیستم (مترجم: محمدعلی عابدی. [بی‌جا]: انتشارات مولف.

کسرائی، محمد سالار. (۱۳۸۴). چالش سنت و مدرنیته در ایران. تهران: نشر مرکز.

لاپی‌یر، ژان ویلیام. (۱۳۹۲م). قدرت سیاسی (مترجم: بزرگ نادرزاد، چاپ چهارم). تهران: انتشارات فرزانه روز.

لارنس، کهون. (۱۳۸۱). از مدرنیسم تا پست مدرنیسم (مترجم: عبدالکریم رشیدیان. چاپ دوم). تهران: نشر نی.

لاوین، ت. ز. (۱۳۸۴). از سقراط تا سارتر (مترجم: پرویز بابایی، چاپ دوم). تهران: انتشارات نگاه.

لنکستر، لین؛ جونز، ویلیام تامس؛ فاستر، مایکل برسفورد. (۱۳۹۵). خداوندان اندیشه سیاسی (ج ۲). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (آموزش انقلاب اسلامی).

ماکیاولی، نیکولو. (۱۳۹۲). شهریار (مترجم: احمد زرکش). تهران: نشر پژواک.

محمدی، مسلم. (۱۳۸۹). مکتب‌های نسبی‌گرایی اخلاقی از یونان باستان تا دوران معاصر. قم: بوستان کتاب.

مسترحمی، سیدعلی. (۱۳۹۵). «پوزیتویسم خطای علمی جاهلیت مدرن و راهکارهای قرآنی با آن». قم: همایش اسلام و جاهلیت مدرن؛ چالش‌ها و بایسته‌ها.

مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۸۸). انسان‌سازی در قرآن. قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۷). مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی. قم: صدرا.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۳). انسان شناسی قرآن (چاپ دوم). تهران: انتشارات صدرا.
- معین، محمد. (۱۳۷۵). فرهنگ فارسی (ج ۱، ۳). تهران: انتشارات امیرکبیر.
- میرچا، الیاده. (۱۳۷۴). فرهنگ و دین. برگزیده مقالات دائرة المعارف دین (هیئت مترجمان زیر نظر بهالالدین خرم‌شاهی). تهران: انتشارات طرح نو.
- نواک، جورج. (۱۳۸۴). فلسفه تجربه گرا از لاک تا پوپر (مترجم: پرویز بابایی). تهران: آزاد مهر.
- نوروزی، حسین؛ تقوی‌نژاد، سیدرضا؛ سیفی، میترا؛ شهبندی، محمود. (۱۳۹۸). کتابنامه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب اسلامی: کتاب‌ها و مقاله‌ها. تهران: اداره نشر وزارت امور خارجه.
- نوری، یحیی. (۱۳۸۵). اسلام و عقائد و آراء بشری، یا، جاهلیت و اسلام. تهران: نوید نور.
- ویژه، محمدرضا؛ پتفت، آرین. (۱۳۹۵). واکاوی مفهوم پسامدرن حاکمیت از دیدگاه حقوقی عمومی با تأکید بر اندیشه‌های فوکو. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۸(۵۲)، صص ۹-۳۲.
- هابز، توماس. (۱۳۸۵). لویاتان (مترجم: حسین بشیریه، چاپ چهارم). تهران، نشر نی.